

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Kilikya Tarihi

Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Sayın MICHAEL R. E. GOUGH eşinin yazdığı “*The Plain and Rough Places*” (Catto and Windus, London 1655) adlı esere tarihî bir zeyl eklemiştir. Bu bölgeyi çok iyi tanıyan bilginin özlü hulâsasını öneminden dolayı dercediyoruz :

Bir arkeoloğun tetkikleri için iki Kilikya: Çukurova Kilikyası ve Dağlık Kilikya (klasiklerin tabiri ile, *Campestris* ve *Aspera*) kadar bol malzeme sunan başka yer yok gibidir. Batı ile doğu arasında en kısa yol teşkil eden bu bölge, tarihin her çağında ilgi çekici olmuştur. Burada en eski çağı, neolitik kültür ile, Mersin yakınlarındaki *Soğuktepe* kazısı temsil eder. Bu başlangıçtan Ortaçağın 14. yüzyıl Ermeni *Rupenian* sülâlesine kadar sınırlanan devir içinde: Hititler, Asurlular, Grekler, Romalılar Bizanslılar ve Araplar Ermenilerden önce gelip yerleşmişlerdir. Mısır Memlûklerinden sonra Kilikyaya Türk fatihleri sahip olurlar. Cumhuriyet Türkiyesinde bu bölge, Roma İmparatorluğu çağından itibaren hiç görmediği aydınlığa ve refaha kavuşmuştur.

Kilikya tarihi hakkında en eski yazılı belgeler Mısırlılardan kalmıştır. Milâddan önce 12. yüzyılda Hitit ülkesinin sukutunu mucip olan Ege ve Akdeniz bölgesindeki karışıklıklardan Kilikya da müteessir olur. Anadolu güney kıyılarında rastlanan *Myken* çağı çanak çömlekleri, buradaki bazı şehirlerin kuruluşları ile ilgili Yunan efsanelerini açıklama bakımından dikkate değer. Bir efsaneye göre *Mopsuestia* şehri hatif *Mopsus* tarafından kurulmuştur. *Anti Toros*'ların eteği ve Ceyhan ırmağı kenarında M.Ö. Sekizinci Yüzyılda kurulan Karatepedeki Fenike dili ile yazılı yazıtta belirtildiğine göre de, Karatepe kiralı *Azitavad* Adana ovasına hâkim olup kendisi *Mopsus* sülâlesinden gelmektedir.

Karatepe M. Ö. sekizinci yüzyılda Asurlular tarafından yıkılmıştır. *Sanahrip* M. Ö. yedinci yüzyıl başlarında *Illubru* valisi *Kirua*'ya karşı yaptığı tedip seferinde *Hilakku* (Kilikya) daki *İngira* (Anchiale) ve *Tazzi* (Tarsus) şehirlerini yakıp yıktıktan sonra asi vali *Kirua*'nın derisini yüzdüğünü söylemekle öğrenir. Ceyhan (Pyramos) üzerindeki *Amphilochus* şehrinin de eski *Mallio* olduğu sanılmaktadır.

Kıyı şehirlerinden *Soli* (daha sonraki adı *Pompeiopolis*) de bu tarihlerde kurulmuş, Asur İmparatorluğu sonunda ve Pers hâkimiyeti çağında Kilikya nisbi özgürlüğe sahip olmuştur. Pers İmparatorluğu Çağında *Syennis* adı verilen beyler, mahalli bir autonomiden yararlanmışlardır. Dördüncü yüzyılda satraplıklar ihdas edilinceye kadar beylere ilişilmemiş daha sonra Büyük İskender kurtarıcı olarak gelmiştir.

Büyük İskender Dara'yı takip ederek Gülek boğazını geçmiş ve *Soli* (Hierapolis) ziyareti sırasında bu şehri haraca bağlamıştır. *Mallus* (Amphilochus), *Kas-*

tabala (Bodrum) şehirleri *Ipsus* ovasına inmeden önce İskender'in sonuncu durakları olmuştur.

İskender'den sonra generalleri imparatorluğu paylaştıkları sıralarda, Kilikya, *Seleukid*'lerle *Ptoleme*'lerin mücadelelerine sahne olmuştur. *Seleukid*'ler Çukurova'nın *Campestris* (ova) bölgesinde *Ptolemeler* batı sahil bölgede daha çok faaliyet gösterirler. Bu sırada yeni şehirler kurulur ve yeni adlar verilir. Bu cümleden olarak *Kalykadnus* (Silifke) önemli bir Seleukid kalesidir. M. Ö. ikinci yüzyılın başlarında Tarsus, Adana, ve Ceyhan ağzındaki *Mazarsus* hepisi *Antioch* adını alırlar. Bunlar hep *Antiochus Epiphanes* şerefine verilen adlardır. Bu zat daha önce *Oeniandus* (Erzin) şehrine de *Epiphanea* adını vermiştir.

Bunun aksine dağlık Kilikyada *Ptoleme* ve *Asinoe* gibi Mısır adları yer alırlar. *Antiochus Epiphanes*'in ölümünden sonra *Seleukid*'lerin Çukurova'daki hâkimiyetleri zayıflar, *Ptoleme*'ler onların yerlerini alırlar.

M. Ö. ovanın batısındaki kayalık bölge Kilikya tarihinde önemli yer işgal etmez. Buradaki oymaklar *Olba* rahip kırıallarının idaresinde Seleukid'lerin kontrolü altında kalırlar ve korsanlığı meslek edinirler. Burada erazi arızalı olduğu için tedip hareketi güç idi. Bir kaç neticesiz denemeden sonra Roma Cumhuriyeti M. Ö. 67 de *Pompey*'i geniş salâhiyetle doğuya kumandan olarak tayin etti. Kilikya Roma İmparatorluğunun bir parçası oldu. Buna rağmen bir çok şehirler Romaya tâbi birer beylik olarak kaldılar. *Tarkondimotus* sülâlesi doğudaki ovada ve *Olba* sülâlesi Dağlık Kilikyada Romanın menfaatlerini gözetmekle görevli idiler. Bu tarihte *Tarsus* Kilikyanın en önemli şehri idi. Ancak *Anazarbus* (Anavarza) onun rakibi durumunda idi. Bu sıralarda yola getirilen korsanlar eski adı *Soli* olan *Hierapolis*'e ve bir kısmı Adana'ya yerleştirildiler.

Pompey ile *Julius Sezar* arasındaki sivil savaşta *Tarkondimotus* Pompey tarafını tuttu. Daha sonra da *Oktavian*'a karşı *Kleopatra* ve *Antonius*'a katılmakla hata etti. M. Ö. 31 de *Aktium* savaşında öldürülünce ülkesi onbir yıl sülâlesiz kaldı.

İmparatorlardan *Julius* ve *Klaudianus* Kilikyada yatıştırıcı siyaset takip ettiler. Kilikya Romanın bir vilâyeti olunca *Tarkondimotus* sülâlesine beğçilik işi kalmadığı için ilga edildi. Ancak batıdaki küçük beyliklerle birlikte *Olba* iç ülkelerin kontrolüne devam etti. Silifke (Seleukea) ile *Popmeipolis* arasındaki *Elaeusa* ve *Korykus* Kapadokyalı *Archelaus* idaresinde idiler. Göksu (Kalykadnus) ovasında *Klaudiopolis* şehri kuruldu.

M.S. 74 tarihine kadar Suriye eyaletine tâbi olan Kilikyaya ayrıca vali nasb ediliyordu. Tarsus esas merkez olarak kalmakla beraber *Anazarbus* (Anavarza) rakip olarak gittikçe büyümekte devam etti. Doğuda ise *Tarkodimotus* sülâlesinin merkezi olan *Hieropolis Kastabala* itibardan düştü. İkinci yüzyıl ortalarında *Antonius Pius* idaresi devrinde *Anazarbus* ile Tarsus arasındaki gerginlik büyüdü. Bu gerginlik unvan ve şeref yüzünden doğmuştu. Sonunda Tarsus *Kilikya*, *Isauria* ve *Lykaonia*'nın bir metropolu seviyesine yükseldi. Daha önce *Elaeusa* adını taşıyan *Sebasta* ise *Olba* kırıalları yerine iç ülkelerin kontrolünü üzerine aldı.

M.S. 260 da Kilikyanın Partlar tarafından işgali üzerine şehirler arasındaki rekabetler unutuldu. Roma imparatoru esir edildi.

Hiristiyanlığın Roma resmî dini olarak kabul edilişi dördüncü yüzyılın en önemli hâdisesidir. *St. Paul*'ın vatanı olan Kilikya bizzat onun tarafından vaftiz

edildi. Batıdaki *Ephanea* ve *Aleausa* daki putperest tapınakları kiliseye çevrildi. Tarsus ve Anabazus hristiyanlığa martırlar verdi. Silifkede St. Paul'ın şakirtlerinden St. *Teklo* adına bir bazilika inşa edildi.

Beşinci yüzyılda Kilikyayı iki bölgeye ayıran *Theodosius* zamanında pek çok kilise inşa edildi. Bu ilk hristiyan yapılarından Anabazus'daki Azizler kilisesi, *Korykus* bazilikası, *Klaudiopolis* üstündeki koca kilise, mimari ve sanat bakımından önemli sayılmaktadırlar.

İslâmın yükselişi ile Kilikya ovasında hristiyanlık sona erdi. Arap akınları istilâ ile sonuçlandı. Abbâsî halifelerinden Harun el-Reşit dokuzuncu yüzyılda Kilikyayı kontrolü altına aldı. Halefleri zaferleri ile durumu tahkim ettiler. Anavarza, Mapsuestia, Adana ve Tarsus mamur müslüman şehri oldular. Tarsus şehri Gülek Boğazı'ndan kuzeydeki Bizans ülkelerine akın eden İslâm ordularının karargâhı idi. Onuncu yüzyıldaki Arap coğrafyacısı Torosları müslüman ve hristiyan âlemi arasında sınır olarak tasvir etmektedir. M.S. 964 de *Nikephorus Phokas* Bizans karşı saldırıları sırasında kuzey batıdan Kilikyaya indi. Ova ve sahil bölgesi tekrar sahip değiştirdi. Tarsus muhasara ve zaptedildi. Onüçüncü yüzyıl yazarı *Yakut* imparator Nikfor (Nikephorus) cephaneliklerdeki bütün silâhları zaptetti ve kuranları yaktı, der. Fakat Bizansın bu üstünlüğü uzun sürmedi. 1064 de Selçuklular Ermenileri yenerek merkezleri *Ani*'yi aldılar. Ermeniler güney batıya göçedererek Tarsus çevresinde yerleştiler, ve bazı kaleler inşa ettiler. Tedricen Kilikya ovasına yayıldılar. Bu suretle küçük bir hristiyan devleti ortaya çıktı. Anavarza (Anabazas), Tarsus ve Sis Ermenilerin merkezleri oldu. Onüçüncü Y. Yılda, başlarında Leo II. (Büyük Leo) Sisde büyük merasimle Ermeni kralı ilân edildi. Batı dünyası *Rupenia* sülâlesini tanıdı. Bizansdan yardım göremeyen üstelik İslâm âleminin husumetini üzerine çeken Ermeni kiralığı üç yüzyıl tehlikeler arasında sürüklendi. Haçlıların muvakkat geçişleri de onlara bir menfaat sağlayamadı. Sonunda Ermeni kiralığı Mısır Memlûklerinin eline geçti. Batılılardan boşuna yardım bekleyen sonuncu Ermeni kralı *Leo IV* in mezarı Paris'dedir.

Fatih 1453 de Bizans İmparatorluğuna son vermekle beraber Kilikya Osmanlı İmparatorluğunun dışında, ve Mısır Memlûklerinin elinde kaldı. Çukurova da Mısırlılara karşı girişilen ve kesin sonuç vermeyen iki savaştan sonra 1492 de *Bayezit II* bir muahede ile Kilikyayı ele geçirdi. 1512 de yerine geçen *Selim I* Suriye ve Mısır'ı işgal ederek rakiplerinin tehdidkâr durumuna son verdi. Kilikya Türkiye'nin bir parçası oldu. Osmanlılar devrinde valiler tarafından fena idare edilen Kilikya, Cumhuriyet devrinde Seyhan ve İçel valiliklerine ayrıldı ve Türkiye'nin en mamur ülkelerinden biri haline geldi. Malarya ortadan kaldırıldı, sulh ve sükün sağlandı.

DR. PHIL. HÂMİT Z. KOŞAY

